

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فلسفه و حکمت گرایش فلسفه کلام

نظریه‌ی ابداعی ملاءصدا در باب مسئله‌ی تعارض

میان توحید افعالی و اختیار انسان

نگارنده:

سوده فروغی

استاد راهنما:

دکتر رضا اکبریان

زمستان ۱۳۹۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تائیدیه اعضای هیات داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیات داوران نسخه نهایی پایان نامه خاتم / انگلی / دوره / مرتضی

تحت عنوان
فطرس ابراهیم ملاحه در باب سترس تبار من بیان ترصد انسانی و اصرار خاتم

را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد

می کنند .

اعضای هیات داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
۱- استاد راهنما	رضا دگر	استاد	
۲- استاد مشاور	حسن زنگنه	استاد	
۳- استاد ناظر	حسن لودین	دانشیار	
۴- استاد ناظر	مدرسه		
۵- نماینده تحصیلات تکمیلی	مدرسه		

آیین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاست‌های پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهش‌های علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرح‌های تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان‌نامه/ رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می‌باشد ولی حقوق معنوی پدید آورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تایید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجو مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان‌نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می‌باشد.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب، نرم افزار و یا آثار ویژه (اثری هنری مانند فیلم، عکس، نقاشی و نمایشنامه) حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکده ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آئین‌نامه‌های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته‌ها در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین‌نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸/۴/۸۷ در شورای پژوهشی و در تاریخ ۲۳/۴/۸۷ در هیأت رئیسه دانشگاه به تایید رسید و در جلسه مورخ ۱۵/۷/۸۷ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

«اینجانب.....سوره درویش..... دانشجوی رشته.....فلسفه در سطح دکتری..... ورودی سال تحصیلی.....۱۳۹۰..... مقطع.....کارشناسی ارشد..... دانشکده.....فلسفه اسلامی..... متعهد می‌شوم کلیه نکات مندرج در آئین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس را در انتشار یافته‌های علمی مستخرج از پایان‌نامه / رساله تحصیلی خود رعایت نمایم. در صورت تخلف از مفاد آئین‌نامه فوق‌الاشعار به دانشگاه وکالت و نمایندگی می‌دهم که از طرف اینجانب نسبت به لغو امتیاز اختراع بنام بنده و یا هر گونه امتیاز دیگر و تغییر آن به نام دانشگاه اقدام نماید. ضمناً نسبت به جبران فوری ضرر و زیان حاصله بر اساس برآورد دانشگاه اقدام خواهم نمود و بدینوسیله حق هر گونه اعتراض را از خود سلب نمودم»

امضا:.....
تاریخ: ۹۲/۱۱/۲۰

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد/ رساله دکتری نگارنده در رشته
سال در دانشکده
دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی

سرکار خانم/جناب آقای دکتر ، مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر

و مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶: اینجانب **سوده فردوسی** دانشجوی رشته **مقطع کارشناسی ارشد** تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: **سوده فردوسی**

تاریخ و امضا: ۹۲، ۱۱، ۲۰

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فلسفه و حکمت گرایش فلسفه و کلام

نظریه ی ابداعی مآصدرا در باب مسئله ی تعارض

میان توحید افعالی و اختیار انسان

نگارنده:

سوده فروغی

استاد راهنما:

دکتر رضا اکبریان

استاد مشاور:

دکتر حسین زمانیها

پاییز ۱۳۹۲

چکیده

مبحث توحید خداوند، از جمله مهمترین مباحثی است که در حیطه علوم دینی به آن پرداخته می شود. توحید افعالی که یکی از حیطه های سه گانه ی توحید است، به این معناست که جهان، با همه نظامات و سنن و علل و معلولات و اسباب و مسببات، فعل او و کار او و ناشی از اراده اوست.

بحث توحید افعالی به ظاهر با اختیار انسان منافات دارد و تداعی گر پذیرش جبر در حیطه افعال انسانی است. پژوهش حاضر در صدد آن است که با توجه به رویکرد ملاصدرا نسبت به مسئله و بیان نظر او در این باب به عنوان نظریه ای نو و بدیع، به این پرسش پاسخ دهد که آیا حقیقتاً پذیرش توحید افعالی خداوند با اختیار انسان در حیطه افعالش متعارض است یا اگر این گونه نیست پس چه نسبتی میان این دو برقرار است و این دو چگونه با یکدیگر قابل جمع هستند؟

در راستای پاسخ به این مسئله ابتدا باید با مبانی صدرا خصوصاً مبانی انسان شناسی وی آشنایی پیدا کرد و در مورد حقیقت انسان و نحوه ی ارتباط او با خداوند بحث کرد. برای دست یابی به این آگاهی باید با وجود رابط و مستقل در مبحث علیّت از نگاه حکمت متعالیه آشنا شد. وجود رابط و مستقل در مبحث علیّت به این معناست که نیازمند عین نیاز است زیرا غیر از وجود چیزی نیست و مابقی همه اعتبار است. معلول وجود وابسته است، وابستگی این وجود و نیاز آن چیزی غیر از خودش نمی باشد و خودش و حقیقتش نیاز به علّت است، حقیقتش، حقیقت فقر به علّت است، پس فقر و احتیاج عین ذات این وجود است.

اساس نظریه مَلّاصدرا در مورد جبر و اختیار و به تبع آن پاسخ او به مسئله ی مورد بحث، بر تفسیر خاصّ او از " امرٌ بین الأمرین " استوار است. وی می گوید: مراد از امر بین الأمرین آن است که شخص مختار است از آن حیث که مجبور است و مجبور است از آن حیث که مختار است، به این معنی که اختیارش به عینه، اضطرار و اجبارش است. با این بیان مَلّاصدرا به این مطلب اشاره دارد که در جمیع افعال انسان هم اختیار جاری است و هم جبر اما این اختیار و جبری که در مورد او جاریست با یکدیگر قابل جمع اند و با هم تعارضی ندارند. درک چگونگی برقراری جبر از حیث اختیار و اختیار از حیث جبر، یا به عبارتی دیگر اینکه جبر و اختیار هر دو در مورد فعل عبد جاری باشند، در پرتو نظریه ی وجود رابط و مستقل مَلّاصدرا، واضح می گردد.

واژه ها و اصطلاحات کلیدی: توحید افعالی، اختیار، وجود رابط و مستقل، جبر و اختیار، امر بین

الأمرین.

فهرست مطالب

- فصل اوّل : مقدّمه و کلیّات..... ۱
- ۱-۱) مقدّمه و بیان مسئله..... ۲
- ۲-۱) سوّالات تحقیق..... ۳
- ۳-۱) فرضیه ها..... ۳
- ۴-۱) مواد و روش انجام تحقیق..... ۴
- ۵-۱) جنبه جدید بودن و نوآوری..... ۵
- ۶-۱) سازماندهی تحقیق..... ۶
- فصل دوّم : واضح سازی مسئله..... ۹
- ۱-۲) تعریف توحید افعالی..... ۱۰
- ۱-۱-۲) تعریف لغوی..... ۱۰
- ۲-۱-۲) تعریف اصطلاحی..... ۱۱

- ۱۱.....تعریف اختیار انسانی.....(۲-۲)
- ۱۲.....تعریف اختیار.....(۱-۲-۲)
- ۱۲.....تعریف لغوی.....(۱-۱-۲-۲)
- ۱۲.....تعریف اصطلاحی.....(۲-۱-۲-۲)
- ۱۴.....حقیقت انسان از دیدگاه (عوام از) متکلمان.....(۲-۲-۲)
- ۱۷.....حقیقت انسان از دیدگاه مآصدرا.....(۳-۲-۲)
- ۱۹.....بیان تعریف اختیار انسانی از دیدگاه متکلمان و مآصدرا.....(۴-۲-۲)
- ۱۹.....طرح مسئله و پاسخ به آن از دیدگاه عقل.....(۳-۲)
- ۲۰.....طرح مسئله از دیدگاه متکلمان و پاسخ به آن بر مبنای عقل.....(۱-۳-۲)
- ۲۲.....طرح مسئله از دیدگاه مآصدرا و پاسخ به آن بر مبنای عقل.....(۲-۳-۲)
- ۲۴.....علت حیرانی اکثر افراد به هنگام شنیدن پاسخ مآصدرا.....(۱-۲-۳-۲)
- ۲۴.....بیان ساختار کلی بحث.....(۴-۲)
- ۲۵.....جمع بندی.....(۵-۲)
- ۲۸.....فصل سوم : مبانی نظریه ی ابداعی صدرا در مورد حل مسئله.....
- ۲۹.....مبانی انسان شناسی صدرايي.....(۱-۳)

- ۳۰.....۱-۱-۳) کیفیت ارتباط حقایق موجودات با خداوند در مکتب صدرا.....
- ۳۰.....۱-۱-۱-۳) شناخت خداوند.....
- ۳۰.....۱-۱-۱-۳) اُحدیّت خداوند.....
- ۳۴.....۲-۱-۱-۳) صمدیّت خداوند.....
- ۳۷.....۲-۱-۱-۳) شناخت حقیقت موجودات.....
- ۴۴.....۳-۱-۱-۳) بیان نحوه ی ارتباط حقایق موجودات با خداوند.....
- ۴۶.....۲-۱-۳) شناخت حقیقت افعال موجودات.....
- ۵۱.....۳-۱-۳) بیان حقیقت انسان از منظر صدرا.....
- ۵۴.....۲-۳) سایر مبانی.....
- ۵۴.....۱-۲-۳) مبانی وجود شناسی.....
- ۵۵.....۲-۲-۳) مبانی خداشناسی.....
- ۵۵.....۳-۳) جمع بندی.....
- ۵۸..... فصل چهارم: نظریه ی ابداعی ملّاصدرا در پاسخ به مسئله.....**
- ۶۰.....۱-۴) "امر بین الأمرین" از دیدگاه صدرا.....
- ۶۵.....۲-۴) نظریه ی وجود رابط و مستقل.....

- ۶۵.....(۱-۲-۴) اقسام وجود رابط.....
- ۶۸.....(۲-۲-۴) اقسام وجود مستقل.....
- ۶۹.....(۳-۲-۴) وجود رابط و مستقل در بحث علیّت.....
- ۷۳.....(۳-۴) تبیین اختیار از حیث جبر و جبر از حیث اختیار.....
- ۷۴.....(۱-۳-۴) اختیار از حیث جبر (دید حق بین یا نظر ربّی به مخلوق).....
- ۷۷.....(۲-۳-۴) جبر از حیث اختیار (دید خلق بین یا نظر استقلالی به مخلوق).....
- ۸۱.....(۳-۳-۴) مثال نفس برای واضح سازی مطلب.....
- ۸۳.....(۴-۴) شبهه ی شرور و حلّ آن.....
- ۸۸.....(۱-۴-۴) معنای اصطلاحی قبیح.....
- ۸۶.....(۱-۱-۴-۴) تعریف اصطلاحی قبیح از منظر (عوام از) متکلمین.....
- ۸۷.....(۲-۱-۴-۴) تعریف اصطلاحی قبیح از منظر فلاسفه ی متعالیه.....
- ۸۷.....(۱-۲-۱-۴-۴) قبیح اعتباری.....
- ۸۷.....(۲-۲-۱-۴-۴) قبیح حقیقی.....
- ۸۸.....(۲-۴-۴) پاسخ به شبهه.....
- ۸۹.....(۵-۴) جمع بندی.....

فصل پنجم: وجوه بداعت و نوآوری نظریه ی ملاءصدا.....	۹۴
۱-۵) بیان ملاءصدا در مورد بداعت نظریه ی خود.....	۹۵
۵- ۱-۱) وجه تمایز از قول ترکیب از جبر و اختیار.....	۹۹
۵- ۱-۲) وجه تمایز از قول خالی بودن از جبر و اختیار.....	۹۹
۵- ۱-۳) وجه تمایز از قول دارا بودن اختیار ناقص و جبر ناقص.....	۹۹
۵- ۱-۴) وجه تمایز از قول دارا بودن اختیار از جهتی و اجبار از جهتی دیگر.....	۱۰۰
۵- ۱-۵) وجه تمایز از قول مجبور بودن در صورت اختیار.....	۱۰۰
۵- ۲) مقایسه ی نظریه ی ابن عربی با نظریه ی ملاءصدا.....	۱۰۰
۵- ۲-۱) نظریه ی ابن عربی در مورد حلّ شبهه.....	۱۰۰
۵- ۲-۲) وجه تمایز نظریه ی صدا از نظریه ی ابن عربی.....	۱۰۴
۵- ۳) جمع بندی.....	۱۰۴
نتیجه	۱۰۷
منابع.....	۱۰۹

فصل اوّل: مقدّمه وکلیّات

۱-۱) مقدمه و بیان مسئله

مبحث توحید خداوند، از جمله مهمترین مباحثی است که در حیطه علوم دینی به آن پرداخته می شود. توحید اصلی ترین رکن دین اسلام است از این رو از ابتدای بعثت حضرت رسول صل الله علیه و آله و سلم تا امروز بر روی این مبحث و برای فهم حقیقی آن تلاش های فراوانی انجام گرفته است. در این میان فلاسفه اسلامی معمولاً بخش قابل توجهی از فلسفه خود را به مباحث خداشناسی اختصاص می دهند و بحث توحید خداوند از جمله مباحثی است که در این قسمت به بیان آن همّت گماشته می شود.

به طور معمول فلاسفه توحید خداوند را در سه حیطه بیان می کنند و آن را به اثبات می رسانند. آن سه حیطه عبارتند از توحید ذاتی، توحید صفاتی و توحید افعالی.

توحید افعالی به این معناست که جهان، با همه نظامات و سنن و علل و معلولات و اسباب و مسببات، فعل خداوند و کار او و ناشی از اراده اوست. موجودات عالم همچنانکه در ذات استقلال ندارند و همه قائم به او و وابسته به او هستند، در مقام تأثیر و علیت نیز استقلال ندارند، و در نتیجه خداوند همچنانکه در ذات شریک ندارد در فاعلیت نیز شریک ندارد. هر فاعل و سببی حقیقت خود و وجود خود و تأثیر و فاعلیت خود را از او دارد و قائم به اوست.

با پذیرش توحید افعالی اولین مسئله ای که ممکن است به ذهن هر فردی خطور کند، بحث اختیار انسان در افعالش می باشد. بحث توحید افعالی به ظاهر با اختیار انسان منافات دارد و تداعی گر پذیرش جبر در حیطه افعال انسانی است، زیرا هنگامی که تمام افعال را مستند به خداوند بدانیم، به این معناست که افعال انسانی نیز مستند به خداوند هستند پس انسان در افعالش مجبور است.

پژوهش حاضر در صدد آن است که با توجه به رویکرد ملاصدرا نسبت به مسئله و بیان نظر او در این باب به عنوان نظریه ای نو و بدیع، به این پرسش پاسخ دهد که آیا حقیقتاً پذیرش توحید افعالی خداوند با اختیار انسان در حیطه افعالش متعارض است یا اگر این گونه نیست پس چه نسبتی میان این دو برقرار است و این دو چگونه با یکدیگر قابل جمع هستند؟

همچنین در عین اینکه به حلّ این تعارض پرداخته می شود، یکی از اساسی ترین پاسخ های مسئله ی جبر و اختیار که از طریق توحید افعالی است نیز مطرح شده و به حلّ این مسئله همّت گماشته می شود.

۱-۲) سوالات تحقیق

۱ - ملاصدرا چگونه در عین پذیرش توحید افعالی، اختیار انسان را نیز اثبات می کند؟

۲- از منظر عقل، رابطه ی میان توحید افعالی و اختیار انسان چیست؟

۳- وجوهی که نظریه ی ملاصدرا را در باب این مسئله از نظرات دیگر فلاسفه متمایز می کند چیست؟

۱-۳) فرضیه ها

ملاصدرا به این اشکال با استعانت از مبحث وجود مستقل و رابط پاسخ می دهد، به این صورت که هنگامی که به انسان نظر ربطی کنیم و او را عین الربط به خداوند در نظر بگیریم، فعل او نیز عین الربط به

خداوند خواهد بود و اشکال مرتفع می شود زیرا در این هنگام توحید افعالی و اختیار انسانی دو مسئله ی جدای از یکدیگر نمی باشند و قابل جمع هستند.

۲- اگر با دیدی که عوام متکلمین نسبت به مسئله دارند به بحث نگاه شود مسئله از منظر عقل هیچ پاسخی نخواهد داشت زیرا تمام وجوهی که برای پاسخ به این سؤال می توان تصوّر کرد با محذور رو به رو می شود، اما اگر دیدگاه صدرایی و اصول ایشان در مورد تبیین رابطه ی خدا با موجودات پذیرفته شود، شبهه ی مورد بحث حل می شود، زیرا در این صورت توحید افعالی با اختیار انسان قابل جمع می باشد.

۳- از آن رو که ملاًصدرا با مبنا قرار دادن مبحث وجود رابط و مستقل به شبهه مورد بحث پاسخ می دهد، نظر او در این باب را می توان نظریه ای نو و بدیع به حساب آورد زیرا گذشتگان هر چند برخی از آن ها همانند ابن عربی از توحید الهی برای حلّ این مسئله کمک می گیرد و می توان روح پاسخ او و ملاًصدرا را یکی دانست، اما رفع شبهه با استعانت از مبحث وجود رابط و مستقل نوآوری ای است که با استفاده از آن افهام مستعد راحت تر می توانند با راه حلّ مسئله پیوند برقرار کنند و آن را دریابند.

۴-۱) مواد و روش انجام تحقیق

این تحقیق که در حوزه ی مطالعات و پژوهش های فلسفی است، طبیعتاً نیازمند بررسی آراء و آثار صدرالمآلهین و شارحان او است، در نتیجه روش آن منحصر به روش کتابخانه ای و استفاده از منابع اسنادی خواهد بود.

۵-۱) جنبه جدید بودن و نوآوری و پیشینه تحقیق

این پژوهش به طور خاص به نظریه‌ی ابداعی ملاصدرا در باب مسئله‌ی تعارض میان توحید افعالی و اختیار انسان می‌پردازد. معمولاً به این مسئله در ذیل مباحث جبر و اختیار پرداخته می‌شود اما مسئله آنقدر حائز اهمیت می‌باشد که بتوان رساله‌ی خاص را به آن اختصاص داد.

پژوهش حاضر در عین اینکه به حلّ این تعارض می‌پردازد، یکی از اساسی‌ترین پاسخ‌های مسئله جبر و اختیار که از طریق توحید افعالی است را نیز مطرح می‌کند و به حلّ این مسئله می‌پردازد.

نگاه به مسئله‌ی جبر و اختیار از طریق شبهه‌ی تعارض میان توحید افعالی و اختیار انسان می‌تواند ثمرات تازه‌ای را در حلّ این مسئله به دنبال داشته باشد. به بیان دیگر این پژوهش دارای رویکرد جدید و تحلیل‌های نوآورانه است.

از جمله کارهایی که در زمینه‌ی مشابه با موضوع حاضر انجام شده است، می‌توان مقاله‌ی "قضا و قدر و ارتباط آن با مسئله اختیار" نوشته‌ی قاسم امجدیان را نام برد. این مقاله توحید افعالی خداوند که به معنای نفی فاعلیت تام از ماسوی‌الله است را مورد بررسی قرار می‌دهد و بعد از تشریح این مسئله که تنها مؤثر حقیقی در عالم خداوند است، به تبیین معنای قضا و قدر و نقش انسان در رخدادها و رویدادهای حادث در زندگی او می‌پردازد. در پایان نیز این نتیجه را به دست می‌دهد که حوادث عالم، وجوب و حتمیت خود را از جانب خداوند و بر طبق قانون علیت دریافت نموده، هرگونه صدفه و اتّفاقی منتفی است و از جمله عللی که در افعال انسان مؤثر است و در واقع مکمل تامیت انسان در افعالش می‌باشد، اختیاری است که طبق قضا و قدر الهی برای انسان حتمیت و وجوب یافته و انسان را قادر ساخته است تا در طول تأثیر خداوند مؤثر در افعالش گردد، لذا نه جبری در کار است و نه اختیار مطلق.

این مقاله بیشتر از طریق علیّت سعی در حلّ مسئله ی جبر و اختیار دارد و نتیجه ای که در پایان به دست می دهد قابل اشکال می باشد. ما در این پژوهش برآنیم تا از طریقی غیر از طریق علیّت به نتیجه ای متفاوت از آنچه در این مقاله بیان شده است دست یابیم.

مقاله ی دیگری در این زمینه مقاله ی " تحریری نو بر مفهوم جبر و اختیار از نظر شیعه " نوشته پروین نبیان است که در آن، در توضیح نظریات مختلف در خصوص جبر و اختیار به قول اشاعره، جهمیّه، معتزله، عرفا و امامیه و حکما اشاره رفته است و در تشریح عقیده امامیه آمده است که، فعل انسان بی واسطه مخلوق انسان است و با واسطه مخلوق خداوند است و حدیث "لا جبر و لا تفویض بل امر بین الامرین" به همین معنا اشاره دارد. مؤلف در پایان مقاله به این نتیجه رسیده است که فعل اختیاری فعلی است که در آن فقط " من " بدون ورود هیچ بیگانه ای دخالت دارد و لذا خداوند اختیار مطلق دارد، زیرا در مرتبه او هیچ بیگانه ای در فعلش دخالت ندارد و نیز وجود و قدرت و علم او نامتناهی است و انسان نیز می تواند مظهر اختیار خدا قرار یگیرد، هرچه انسان مختارتر شود در مراتب قرب الهی بالاتر رفته است.

این مقاله به جای حلّ مسئله، بیشتر کاری توصیفی را پیش گرفته و نتیجه ای که به آن دست یافته است نیز قابل اشکال است و همچنان اشکال جبر و اختیار پابرجاست. ما در پژوهش حاضر سعی بر ارائه ی راه حلّی جدید در حلّ مسئله ی تعارض میان توحید افعالی و اختیار انسان و به تبع آن جبر و اختیار داریم.

۱-۶) سازماندهی تحقیق

به منظور پاسخگویی به سؤالات تحقیق و آزمون فرضیات آن، مباحث این پایان نامه در پنج فصل تدوین یافته است. فصل اول به مباحث مقدماتی و کلیات، فصل دوم به واضح سازی مسئله و روشن کردن

حیطه ی بحث، فصل سوم به مبانی نظریه ی ابداعی صدرا در مورد حلّ مسئله، فصل چهارم نظریه ی صدرا در پاسخ به مسئله و فصل پنجم به وجوه بداعت و نوآوری نظریه ی صدرا می پردازد. در پایان این پنج فصل، مبحثی با عنوان نتیجه گیری ارائه خواهد شد.

مختصر ساختار مباحث هر فصل در ذیل ارائه میشود:

فصل اول : کلیّات

در فصل اول این عناوین مورد بررسی قرار خواهد گرفت: بیان مسأله، سؤال ها و فرضیه های تحقیق، مواد و روش انجام تحقیق، جنبه ی جدید و نوآوری بودن تحقیق، سازماندهی تحقیق.

فصل دوّم : واضح سازی مسئله

این فصل متشکل از چهار بخش می باشد: بخش نخست به تعریف توحید افعالی و بخش دوّم به تعریف اختیار انسانی می پردازد. در بخش سوّم طرح مسئله و پاسخ به آن از دیدگاه عقل مورد بررسی قرار می گیرد و در قسمت آخر نیز ساختار کلی بحث مطرح می گردد.

فصل سوم : مبانی نظریه ی ابداعی صدرا در مورد حلّ مسئله

این فصل از دو بخش تشکیل یافته است. بخش اوّل به مبانی انسان شناسی صدراپی و بخش دوّم به سایر مبانی می پردازد.